

TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANLARINA AİT FARŞÇA ŞİİRLER*

PERSIAN POEMS OF THE SELJUK SULTANS OF ANATOLIA

Osman G. ÖZGÜDENLİ**

Öz

Türkiye Selçuklu sultanları pek çok alanda olduğu gibi edebî ve kültürel alanlarda da Büyük Selçuklu devlet geleneklerini devam ettirmişlerdir. Tarihi kayıtlar Melik Nâsiru'd-din Berkyarukşâh, I. Giyâsu'd-din Keyhusrev, II. Ruknu'd-din Süleymânşâh, I. 'İzzu'd-din Keykâvus, I. 'Alâ'u'd-din Keykubâd, II. 'İzzu'd-din Keykâvus ve IV. Ruknu'd-din Kılıç-Arslan gibi Türkiye Selçuklu sultan ve şehzadelerinin, kendilerinden önceki Büyük Selçuklu sultanları gibi, şiir ve edebiyattan hoşlandıklarını ve bu alanda edebî bir zevke sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Zahîru'd-din-i Faryâbî, Nizâmu'd-din Ahmed-i Erzincânî, Muhammed b. 'Alî er-Râvendî, Kâdî Burhânü'd-din-i Ânevî, Kâni'î-yi Tûsî ve Hoca Dehhânî gibi devrin önemli şair ve edipleri Selçuklu sultanlarını metheden şiirler kaleme almışlar veya eserlerini Selçuklu sultanlarına sunmuşlardır. Bu çalışmada Sultan I. Giyâsu'd-din Keyhusrev (2), II. Ruknu'd-din Süleymânşâh (2), I. 'İzzu'd-din Keykâvus (2), I. 'Alâ'u'd-din Keykubâd (1) ve IV. Ruknu'd-din Kılıç-Arslan (3) gibi Selçuklu hükümdarlarına ait çeşitli *cönk*, *mecmû'a* ve tarih kitaplarında tespit edilen toplam 10 Farsça şiir yayınlanarak Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu şiirler, Selçuklu hükümdarlarının edebî dünyasını yansıtmalarının yanında, İran edebiyatının Türkiye Selçuklu sarayında ne derece kabul gördüğünü de ortaya koyması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, İran Edebiyatı, şiir, rubâ'î, I. Giyâsu'd-din Keyhusrev, II. Ruknu'd-din Süleymânşâh, I. 'İzzu'd-din Keykâvus, I. 'Alâ'u'd-din Keykubâd, IV. Ruknu'd-din Kılıç-Arslan

Abstract

The Seljuk sultans of Anatolia continued the Great Seljukid traditions in literary and cultural fields as they did in numerous other areas. Historical records indicate that the Seljuk sultans and princes of Anatolia such as Nâsir al-Dîn Barkyaruqshâh, Ghiyâth al-Dîn Kaykhusraw I, Rukn al-Dîn Sulaimânshâh II, 'Izz al-Dîn Kaikâvus I, 'Alâ' al-Dîn Kaiqubâd I, 'Izz al-Dîn Kaykâvus II and Rukn al-Dîn Qilij-Arslan IV enjoyed poems and literature just as the Great Seljukid rulers in Iran had. The important poets of the period such as Zahîr al-Dîn Faryâbî, Nizâm al-Dîn Ahmad Erzincânî, Muhammad b. 'Alî al-Râwandî, Qâdî Burhân al-Dîn Anawî, Qâni'î Tûsî and Kh^wâja Dihhânî composed poems in praise of Seljuk sultans. This study provides the Turkish translation of ten Persian poems written by Seljuk sultans such as Ghiyâth al-Dîn Kaikhusraw I (2), Rukn al-Dîn Sulaimânshâh II (2), 'Izz al-Dîn Kaikâvus I (2), 'Alâ' al-Dîn Kaiqubâd I (1) and Rukn al-Dîn Qilij-Arslan IV (3). These poems were collected from various *jongs*, *majmû'as* and chronicles and are important for their representation of the literary world of the Seljuk sultans. They also indicate the extent to which Persian literature had become accepted in the Seljukid palace in Anatolia.

* Bu çalışma *New Research on Seljuk Anatolia* (IFEA, İstanbul, 13 Mayıs 2022) isimli çalıştayda sunulan "The Persian Poems of the Seljuk Sultans of Anatolia" başlıklı bildirinin Türkçe metnidir.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul / Türkiye, gazi_osman@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6692-3209

Keywords: Seljuks, Persian Literature, poems, quatrain, Ghiyâth al-Dîn Kaikhusraw I, Rukn al-Dîn Sulaimânshâh II, ‘İzz al-Dîn Kaikâvus I, ‘Alâ’ al-Dîn Kaiqubâd I, Rukn al-Dîn Qilij-Arslan IV

Türkiye Selçuklu sultanları pek çok alanda olduğu gibi, edebî ve kültürel alanlarda da Büyük Selçuklu Devleti geleneklerini devam ettirmişlerdir. Tarihî kayıtlar Sultan I. Giyâsu’d-dîn Keyhusrev, II. Ruknu’d-dîn Süleymânşâh, I. ‘İzzu’d-dîn Keykâvus, I. ‘Alâ’u’d-dîn Keykubâd, II. ‘İzzu’d-dîn Keykâvus ve IV. Ruknu’d-dîn Kılıç-Arslan gibi Türkiye Selçuklu sultanlarının, tıpkı kendilerinden önceki Büyük Selçuklu sultanları gibi¹, şiir ve edebiyattan hoşlandıklarını ve bu alanda edebî bir zevke sahip olduklarını ortaya koymaktadır².

Selçuklu sultanlarının çocukluk yaşlarında iyi bir eğitim aldıkları³ ve bu eğitimin tabii bir neticesi olarak ilmî ve kültürel faaliyetleri himaye ettikleri bilinmektedir. Bu himaye neticesinde XII-XIII. yüzyıllarda Anadolu’da pek çok eser kaleme alındığı görülmektedir.

Selçuklu sultanları sadece ilmî ve kültürel faaliyetleri himaye etmekle kalmamışlar, zaman zaman bizzat kendileri de şiirler kaleme almışlardır. Bu çalışmada, Türkiye Selçuklu sultanlarına ait muhtelif kaynaklara yansıyan şiirler ele alınacaktır.

I. SULTAN I. GİYÂSU’D-DÎN KEYHUSREV (1192-1196, 1205-1211)

Kaynaklarda şiirleri kaydedilen ilk Türkiye Selçuklu sultanı I. Giyâsu’d-dîn Keyhusrev’dir⁴. Sultan II. Kılıç-Arslan (1155-1192)’in oğlu olan I. Giyâsu’d-dîn Keyhusrev çocukluğunda iyi bir

- 1 Büyük Selçuklu sultanlarına ait şiirlerin neşri ve tercümesi için bk. Osman G. Özgüdenli, “Büyük Selçuklu Sultanlarına Ait Farsça Şiirler”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/2, (2014), s. 39-67; Osman G. Özgüdenli, *Ortaçağ’da Türkler, Moğollar, İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)*, İstanbul 2020, s. 144-170; David Durand-Guédy, “The Quatrains of Toghril III. Some Reflections about the Literacy and Culture of Saljuqs”, *Rulers as Authors*, ed. S. Brentjes – M. Fierro – T. Seidensticker, (yayında), s. 1-31; Osman G. Özgüdenli, “Selçuklu Çağında Dil ve Edebiyat”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, Ankara 2012, s. 634-638.
- 2 İbn Bibi, *el-Evâmîru’l-‘Alâ’iyye fî’l-umûri’l-‘Alâ’iyye*, tıpkıbasım Adnan Sadık Erzi, Ankara 1956 [= İbn Bibi/ Tıpkıbasım], s. 60-62, 202, 228; *el-Evâmîru’l-‘Alâ’iyye fî’l-umûri’l-‘Alâ’iyye*, neşr. Necati Lugal – Adnan Sadık Erzi [– Muctebâ Mînovî], I, Ankara 1957 [= İbn Bibi/Lugal-Erzi], s. 31, 35, 88, 202; *el-Evâmîru’l-‘Alâ’iyye fî’l-umûri’l-‘Alâ’iyye*, neşr. Jâle Mutahiddîn, Tahran 1390/2011 [= İbn Bibi/Mutahiddîn], s. 59-61, 194, 217; M. Th. Houtsma, *Histoire des Seldjoucides d’Asie Mineure d’après l’Abrégé du Seldjouknameh d’Ibn Bibi. Texte Persan publié d’après le Ms. de Paris, Recueil de textes relatifs à l’Histoire des Seldjoucides*, vol. IV, Leiden 1902 [= İbn Bibi/Houtsma], s. 93; Türkçe terc. Mürsel Öztürk, *el-Evâmîru’l-‘Alâ’iyye fî’l-umûri’l-‘Alâ’iyye [Selçuk-name]*, I, Ankara 1996 [= İbn Bibi/ Öztürk], s. 79-80, 246.
- 3 İbn Bibi, II. Kılıç-Arslan’ın oğlu Melik Nâsîru’d-dîn Berkyaruksâh’in felsefeye olan merakından bahsederek *Hûrzâd u Perizâd* isimli bir eser kaleme aldığını belirtmiş ve eserin giriş kısmının metnini aynen vermiştir (bk. İbn Bibi/ Tıpkıbasım, s. 23-25; İbn Bibi/Lugal-Erzi, s. 31-35; İbn Bibi/Mutahiddîn, s. 24-26; İbn Bibi/Öztürk, s. 42-44). Bu eserin giriş kısmında müellif, muhtemelen kendisinden bahsederek ilim yoluyla gökyüzünü araştırdığını ve bu alanda bilgi sahibi olduğunu belirttiikten sonra, gönlüne şiir yazma arzusu düştüğünü, bu sanatta ilerleyerek nazım ve nesirle edebî sözler söylediğini kaydetmektedir (bk. Ek 3-4). Türkiye Selçuklu hanedan üyelerinin Farsçaya vukufiyetini göstermesi ve Selçuklu hanedanı içerisinde manzûm eser telifine dair yegâne örneği teşkil etmesi sebebiyle, eserin günümüze ulaşan kısmını ekte aynen vermeyi uygun gördük (bk. Ek 3-4).
- 4 Hayatı ve faaliyetleri için bk. Tuncer Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164–1211): Gazi-Şehit*, Ankara 1997, s. 7-72; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 19-64, 97-198; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Türkçe terc. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2020⁶, s. 57-69;

eğitim görmüştür. Hükümdarlığı esnasında da şiir ve edebiyata ilgi duymuş, âlim, şair ve edipleri himaye etmiştir⁵. Ebû Bekr Necmu'd-dîn Muhammed b. 'Alî er-Râvendî, *Râhatu's-sudûr ve âyetu's-surûr* isimli Selçuklu tarihini, son Irak Selçuklu sultanı III. Tuğrul (1177-1194)'un ölümü ile Selçuklu hanedanının İran kolunun sona ermesi üzerine, Konya'ya gelerek 603/1207 yılında Sultan I. Giyâsu'd-dîn Keyhusrev'e takdim etmiştir⁶.

Selçuklu tarihçisi İbn Bibî⁷ (öl. 684/1285 yılından sonra), I. Giyâsu'd-dîn Keyhusrev'in yazdığı mesnevî ve şiirlere örnek olarak aşağıdaki beyitleri eserine kaydetmiştir.

1. Şiir⁸:

بزیر پرده ایام هیچ راز نماند   که همچو روز بشد⁹ بر دل منور او
بروی عالم ازین آب و خاک بر گیتی   نکرده اند به از طینت مطهر او

Tercümesi:

Zaman perdesi altında hiçbir sır kalmadı;
Onun nurlu kalbinde (her şey) gün gibi aydınlandı.
Yeryüzündeki bu su ve topraktan,
Onun temiz tabiatından daha güzelini yapmadılar.

Bu rubâ'iden başka, İbn Bibî, Sultan I. Giyâsu'd-dîn Keyhusrev'in ikinci kez Türkiye Selçuklu tahtına oturduğu zaman (601/1205), bu esnada Şâm'da bulunan hocası Şeyh Mecdu'd-dîn İshâk'ı

Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996, s. 237-293; Osman Turan, "Keyhusrev I", *İA*, VI, s. 613-620; Cl. Cahen, "Kaykhusraw", *EP*, IV, s. 816; Ali Sevim, "Keyhusrev I", *DİA*, XXV, s. 347-349.

- 5 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 60-62; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 31, 35; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 79-80, 82.
- 6 Müellifin hayatı ve eseri için bk. J. S. Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, Edinburgh 1999, s. 237-255; J. S. Meisami, "Râvandî's *Râhat al-sudûr*: History or Hybrit?", *Edebiyat*, 5, (1994), s. 181-215; B. G. Fragner, "Wem gehört die Stadt? Raumkonzepte in einer Chronik der Seldschukenzeit", *Erzählter Raum in Literaturen der islamischen Welt*, ed. Roxane Haag-Hguchi – Christian Szyska, Wiesbaden 2001, s. 95-111; Sara Nur Yıldız, "A Nadim for the Sultan: Râwandî and the Anatolian Seljuks", *Seljuks of Anatolia: Court and Society in the Medieval Middle East*, ed. A. C. S. Peacock – Sara Nur Yıldız, London 2013, s. 91-111; Carole Hillenbrand, "Râwandî", *EP*, VIII, s. 460-461; Abdülkerim Özeydin, "Râvendî", *DİA*, XXXIV, s. 471-472.
- 7 Müellif ve eseri için bk. Mehmet Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27, (1943), s. 469-470; Charles Melville, "The Early Persian Historiography of Anatolia", *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East. Studies in Honor of John E. Woods*, ed. J. Pfeiffer – S. A. Quinn, Wiesbaden 2006, s. 142-143; Osman G. Özgüdenli, "XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Tarih Yazıcılığı", *Prof. Dr. Erdoğan Merçile Armağan (75. Doğum Yılı)*, ed. E. Uyumaz – A. Usta – M. Kesik – C. Piyadoğlu, İstanbul 2013, s. 264-267; Adnan Sadık Erzi, "İbn Bibî", *İA*, V/2, s. 712-718; Herbert W. Duda, "İbn Bibî", *EP*, III, s. 737-738; Tahsin Yazıcı, "Ebn Bibî", *Elr.*, VIII, s. 8-9; Abdülkerim Özeydin, "İbn Bibî", *DİA*, XIX, s. 379-382.
- 8 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 25; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 36; İbn Bibî/Mutahiddin, s. 26; Yazıcı-zâde 'Alî, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, [*Oğuznâme-Selçuklu Tarihi*], (*Giriş-Metin-Dizin*), haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2009 [= Yazıcı-zâde/Bakır], s. 173; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 45. "Mefâ'ilün fâ'ilâtün mefâ'ilün" veznindeki bu dörtlük muhtemelen bir kasideden alınmış olmalıdır.
- 9 İbn Bibî/Lugal-Erzi; İbn Bibî/Mutahiddin: نَشْد

(öl. 618/1221?)¹⁰ Anadolu'ya davet etmek için Farsça manzûm bir mektup kaleme alarak Şâm'a gönderdiğini kaydetmektedir¹¹. Mektubun metni şu şekildedir:

2. Manzûm Mektup¹²:

الله مفتاح الابواب

اخوه حقًا

کیخسرو بن قلج ارسلان

صحت ذات طاهر سموی	تاج اصحاب مجلس اخوی
عزّ اقران یگانہ آفاق	صدر اسلام مجد دین اسحق ¹³
آن رفیق عزیز ¹⁴ و شایسته	آن ¹⁵ چو جان فرشته بایسته
باد تا روز حشر پاینده	حرمت و رتبتش فزاینده
دست آفت ز عرض او مصروف	چشم فتنه ز ذات او مکفوف
ای ولی سیرت ای نبی سنت	گر بگویم که اندرین مدّت
چه کشیدم ز جور چرخ حرون	مدّه بر نوک کلک گردد خون
دیدى آن مجمع صدور کرام	که زمانه چگونه کرد حرام
پادشاهی ز ما بظلم ببرد	بیکی تند بی حفاظ سپرد
من چو جم دل بغصّه آگنده	شده اندر جهان پراکنده ¹⁶
گاه در شام و گاه در ارمن	گاه ¹⁷ اطلال جای و گاه دمن
گاه همچون نهنگ در دریا	گاه همچون پلنگ بر صحرا
گه ستنبول جای و گه لشکر	گاه مغرب مقام و گه بربر
مدتی کار من ز دهر دو رنگ ¹⁸	تیغ و پشت سمند و حرب فرنگ
رزمها دیده حربها کرده	طعنها داده ضربها خورده
گاه گاهم غذا ندامت و غم	از پی دوستان طبع دژم
دوستانم چو باز پر کنده	همچو من در جهان پراکنده ¹⁹

10 Mecdu'd-din İshâk b. Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî-yi Konevî. Sultan I. Gıyâs'u'd-din Keyhüsrev ve I. 'İzzu'd-din Keykâvus'a hocalık yapmıştır. Hayatı ve faaliyetleri için bk. Tuncer Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, s. 8, 47; S. Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, s. 15; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 320; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak", *Belleten*, LXXVI/276, (2012), s. 421-432; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Mecdüddin İshak", *DİA*, EK II, s. 210-211.

11 İbn Bibi/Tıpkıbasım, s. 91-92; İbn Bibi/Lugal-Erzi, s. 131-134; İbn Bibi/Houtsma, s. 29-32; İbn Bibi/Öztürk, I, s. 111-113.

12 İbn Bibi/Tıpkıbasım, s. 91-92; İbn Bibi/Lugal-Erzi, s. 132-134; İbn Bibi/Mutahiddin, s. 91-93; İbn Bibi/Houtsma, s. 29-32; Yazıcı-zâde/Bakır, s. 228-230; İbn Bibi/Öztürk, I, s. 111-113; İbn Bibi/Houtsma, Almanca terc. Herbert W. Duda, *Die Seltchukengeschichte des Ibn Bibi*, Kopenhagen 1959 [= İbn Bibi/Duda], s. 41-43; İbn Bibi/Houtsma, Türkçe terc. Mükrimin Halil Yinanç, *Selçuk-nâme*, haz. Refet Yinanç - Ömer Özkan, İstanbul 2007 [= İbn Bibi/Yinanç], s. 35 (Yinanç, mektubun Farsça metnini Türkçeye tercüme etmeden aynen vermiştir).

13 İbn Bibi/Houtsma, İbn Bibi/Mutahiddin: اسحاق

14 İbn Bibi/Houtsma: عزیز و رفیق

15 İbn Bibi/Houtsma: و آن

16 İbn Bibi/Lugal-Erzi: پراگند

17 İbn Bibi/Lugal-Erzi: گاه

18 İbn Bibi/Tıpkıbasım: عنر و درنگ; İbn Bibi/Mutahiddin: عنر و درنگ

19 İbn Bibi/Lugal-Erzi: پراگند

باز چون لطف حق جمال نمود
 خوابهای صواب می دیدم
 عزم کردم بجانب المان²⁰
 خیر مرگ خصم و فترت ملک
 نامهای اکابر اطراف
 گفت ما جمله داعیان تویم
 همه آیات منفجر خوانده
 هر دم هاتف از ره الهام
 باز گشتم بساحل دریا
 قصه کوتاه بحر ببریدم
 آمدم سوی بُرغلو بمراد
 مفسدى چند عزم کین کرده
 خلق در غصه مصرّ تشان
 چون خدا بود یار و حافظ و پشت
 عاقبت بخت ما مظفر شد
 مملکت رام ما و رام شماس
 نیک²⁷ خواهان ز فضل داور ما
 هین که وقتست²⁸ جای اینجا جوی
 ان شاء الله تعالی و هذا خطی و حسبنا الله و نعم الوکیل.

گردش چرخ هم وفا فرمود
 اثر آن بخواب می دیدم
 کاندرا آمد مبشری بامان
 گفت هین شاد شو برویت ملک
 با پیام خلاصه اشراف
 مهدیا هین که ساعیان²¹ تویم
 دیده بر راه منتظر مانده²²
 گفت عجل و حرک الاقدام
 و آنگهی چه [مخوف] بحر و شنا²³
 تو میناش آنچه من دیدم
 ملک را²⁴ یاقتم چو پر در باد²⁵
 اسب ظلم و جفا بزین کرده
 کس ندیده رخ مسرّ تشان²⁶
 خرد گشتند گاه زخم درشت
 مملکت سر بسر میسر شد
 در جهان نام ما و کام شماس
 مجمع دوستان ما بر ما
 گر سرت در گلست²⁹ اینجا شوی

Tercümesi:

Allah kapıları açan ve gerçek yardım edendir!

Keyhusrev b. Kılıç-Arslan,

Yücelik, temizlik ve dürüstlüğün sahibi; kardeşlik meclisi ashabının tacı,
 Yakınların izzeti, tüm cihanın bir tanesi; İslâm'ın önderi, dinin şerefi, İshak,
 O, aziz ve layık yoldaş; o, meleklerin ruhu gibi gerekli olan,
 Mahşer gününe kadar var olsun! İzzeti ve makamı yükselsin!
 Belaların eli ona değmesin! Onun zatına bakan fitne gözü kör (olsun)!
 Ey velî huylu, ey peygamber sünnetli; eğer söylersem bu müddet boyunca,
 Asi feleğın cefasından neler çektiğimi, kamışın ucundaki mürekkep kan olur.
 O, ileri gelenler zümresinin, hayatı (bize) nasıl haram ettiğini gördün.

20 İbn Bibi/Houtsma: الامان

21 İbn Bibi/Lugal-Erzi: ساعیان

22 İbn Bibi/Houtsma'da bu iki mısra eksiktir.

23 İbn Bibi/Houtsma: شتا

24 İbn Bibi/Houtsma: ملکی

25 İbn Bibi/Tıpkıbasım: چو نرد زیاد ; İbn Bibi/Houtsma: چو نرد زیاد

26 İbn Bibi/Houtsma'da bu iki mısra eksiktir.

27 İbn Bibi/Houtsma: نیک ; İbn Bibi/Tıpkıbasım, İbn Bibi/Lugal-Erzi, İbn Bibi/Mutahiddin: طبع

28 İbn Bibi/Houtsma, İbn Bibi/Mutahiddin: وقت است

29 İbn Bibi/Mutahiddin: گل است

Zulümle padişahlığı aldı bizden; kötü huylu bir hayâsıza teslim etti.
Ben, kalbi üzüntüyle dolu Cem misali; savruldu cihanda.
Bazen Şâm'da bazen Ermen'de, bazen de harabelerde ve çöllerde,
Bazen timsah gibi denizde, bazen kaplan misali sahrada (yaşadım).
Bazen İstanbul, bazen Leşker'de, bazen Magrib, bazen Berber'de (kaldım).
Bir süre, ikiyüzlü feleğin yüzünden, elimde kılıç, at üzerinde Frenkler ile savaştım.
Savaşlar gördüm, harpler ettim; yaralar açıp darbeler aldım.
Zaman zaman da kötü tabiatlı dostlarım yüzünden gâm ve pişmanlık aşını (tattım).
Dostlarım, kanadı yolunmuş bir şahin misali; savruldu benim gibi cihana.
Hakk'ın lütfu tekrar cemâlini gösterip; felek dönerek vefada bulununca,
Güzel rüyalar gördüm; onun etkisini rüyamda görüyordum.
Alman tarafına yöneldim; orada bir müjdecî imdada yetişti.
Hasmımın öldüğü ve ülkenin karıştığı haberini (verdi) ve “mutlu ol! Sana padişahlık (göründü)” dedi.

Ülke büyüklerinin mektuplarını ve eşrafın önde gelenlerinin haberlerini (getirdi).
Dedi ki: “Biz hepimiz, senin davanın destekleyicileriyiz. Ey hidayete ermiş, bilesin ki biz senin hizmetkârınız.

Hepimiz Fecr (Sûresi'nin) âyetlerini okuyoruz. Gözlerimiz yolda seni bekliyoruz”.
Her an ilham yolundan bir münadi beklerken, o “acele et, ayaklarını hareket ettir!” dedi.
Denizin kıyısına geri döndüm. O vakit deniz ve yüzmek nasıl da korkunçtu.
Denizin hikâyesini kısa kestim. Benim gördüğümü sen görme.
Kendi isteğimle Borgulu tarafına geldim. Orada kargaşa içinde bir ülke buldum.
Birkaç fesat kin peşinde koşmuş, zulüm ve cefa atını eyerlemişti.
Halk onların kötülüklerinin üzüntüsü içinde (idi). Kimse onlarda mutlu bir yüz görmemişti.
Allah, yâr, koruyucu ve destekçi olunca; büyük bir darbe (yiyerek) dağıldılar.
Sonunda bahtımız açıldı; ülke baştanbaşa (bize) nasip oldu.
Memleket bizim ve sizin itaatiniz altındadır. Cihan da bizim adımıza ve sizin isteğinize (itaat edecektir).

(Ülke), bizim adaletimizin yüceliğinden, iyilik isteyenlerin (ve) dostlarımızın toplanma yeri (oldu).

Bilesin ki (artık) tam zamanıdır, menzili burada ara! Başında çamur (da) olsa, burada yıka!
Yüce Allah'ın izniyle, bu yazı bana aittir. Allah bize yeter. O, en iyi vekildir!

Görüldüğü üzere, son derece edebî bir dille kaleme alınan bu manzûm mektup, Sultan I. Giyâsu'd-dîn Keyhusrev'in iç dünyasının yanı sıra tahtta bulunmadığı dönemdeki hayatına dair verdiği bilgiler açısından da önemlidir. Kaynaklarda Şeyh Mecdu'd-dîn İshâk'ın I. Giyâsu'd-dîn Keyhusrev'in davet mektubunu aldıktan sonra Konya'ya geldiği ve sultan tarafından Malatya'nın idaresiyle görevlendirilen oğlu 'İzzu'd-dîn Keykâvus'a muallim tayin edildiği kaydedilmektedir³⁰.

30 M. A. Hacıgökmen, “Mecdüddin İshak”, *DİA*, EK II, s. 211.

II. SULTAN II. RUKNU'D-DİN SÜLEYMÂNSÂH (1196-1204)

Kardeşi I. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'e isyan ederek 8 Zî'l-ka'de 592/3 Ekim 1196 tarihinde Türkiye Selçuklu tahtını ele geçiren Sultan II. Ruknu'd-dîn Süleymânşâh³¹ da şiir ve edebiyata büyük ilgi duymuştur. İbn Bibî, sultanın edebî yönüyle ilgili; "cömertliği ve iyiliği yüzünden dünyanın ileri gelen âlimleri, fazılları, şairleri ve sanatkârları onun sarayına gelip sanatlarının inceliklerini onun yüce görüşüne arz ederler ve ondan çok bağış alırlardı" demektedir. Yine müellif, sultanın kendisine takdim edilen nazım ve nesirleri engin bilgisiyle tarttığını ve şiirleri aruz, kafiye ve mânâ açısından ustalıkla değerlendirdiğini kaydetmektedir³². Edip ve şairleri himaye eden II. Ruknu'd-dîn Süleymânşâh'ın, şair Zahîrû'd-dîn-i Faryâbî'ye, kendisi için yazdığı bir kaside için iki bin dînâr, on at, beş katır, on carıye ve köle ve en iyi kumaşlardan elli elbise gönderdiği bilinmektedir³³. Muhammed b. Gâzî el-Malatevî, 598/1201 yılında tamamladığı nasihatnâme türündeki *Ravzatu'l-ukûl* isimli eserini Sultan II. Ruknu'd-dîn Süleymânşâh'a takdim etmiştir³⁴.

II. Ruknu'd-dîn Süleymânşâh'a ait iki rubâ'înin metni günümüze ulaşmıştır:

3. Rubâ'î³⁵:

تا چون نقطت بدایره در نکشم	ای قطب فلک وار ز تو سر نکشم
گر پرچمت از کاسه سر بر نکشم	بر کوس ³⁶ کشیده باد کیمخت تنم

Tercümesi:

Ey Kutb! Felek gibi başımı sende çevirmem,
Seni bir nokta misali daire içine çekmedikçe.
Vücudumun derisi köse gerilsin,
Eğer kafatasından perçemini sökmezsem.

31 Hayatı ve faaliyetleri için bk. Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 60-65; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 241-267; S. Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 52-96; Osman Turan, "Süleymanşah II", *İA*, XI, s. 219-231; Selim Kaya, "Süleymanşah II", *DİA*, XXXVIII, s. 105-108.

32 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 61; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 88; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 79-80.

33 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 61; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 90-91; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 80; S. Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, s. 95.

34 Bk. İbrahim Düzen, *Muhammed b. Gâzî el-Malatyevî ve Eseri Ravzatu'l-ukûl*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Enstitüsü, I-II, Erzurum 1978; *Ravzatu'l-ukûl*, neşr. Muhammed Rüşen, Tahran 1382/2003. Müellifin hayatı ve eserleri için bk. Tahsin Yazıcı, "Muhammed b. Gâzî", *DİA*, XXX, s. 528.

35 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 59; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 86; İbn Bibî/Mutahiddîn, s. 59; İbn Bibî/Houtsma, s. 18; Yazıcı-zâde 'Alî, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, neşr. M. Th. Houtsma, *Recueil de textes relatifs à l'Histoire des Seldjoudes*, vol. III, *Histoire des Seldjoudes d'Asie Mineure d'après Ibn-Bibî. Texte Turc*, Leiden 1902 [= Yazıcı-zâde/Houtsma], s. 46; Yazıcı-zâde/Bakır, s. 201; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 78; İbn Bibî/Duda, s. 32; İbn Bibî/Houtsma, Türkçe terc. M. Nuri Gencosman, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi: İbni Bibî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesi*, (notlar ilave eden Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1941 [= İbn Bibî/Gencosman], s. 35; İbn Bibî/Yinanç, s. 29 (Yinanç, rubâ'îyi tercüme etmeden aynen vermiştir); Muhammed Emin Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, Türkçe terc. Mehmet Kanar, İstanbul 1995, s. 65.

36 İbn Bibî/Houtsma: از دوش; Yazıcı-zâde/Houtsma: برگوش

İbn Bibî, sultanın bu rubâ'îyi kardeşi Kayseri Meliki Kutbu'd-dîn Melikşâh ile kavgalı olduğu zaman söylediğini kaydetmektedir³⁷.

4. Rubâ'î³⁸:

هم دين منست و هم جهان بين منست	کافر بچه‌ای که کفر او دين منست
این بنده بنده گشتن آیین منست	کس بنده خویش را چنین بنده نشد

Tercümesi:

(Öyle) bir kâfir çocuk ki, onun küfrü benim dinimdir,

Hem dinim hem de dünya gözümdür.

Kimse kendi kölesine böyle köle olmadı,

Bu köleye köle olmak benim âdetimdir.

İbn Bibî, II. Ruknu'd-dîn Süleymânşâh'ın bu rubâ'îyi, gönlünü kaptırdığı Ayaz isimli erkek bir kölesine, yarı sarhoş yarı ayık durumdayken söylediğini kaydetmektedir³⁹.

III. SULTAN I. 'İZZU'D-DÎN KEYKÂVUS (1211-1220)

Sultan I. Giyâsu'd-dîn Keyhüsrev'in Zî'l-hicce 607/Haziran 1211 tarihindeki vefatının ardından Selçuklu tahtına çıkan Sultan I. 'İzzu'd-dîn Keykâvus⁴⁰ da şiir ve edebiyata ilgi duymuş, âlim ve edipleri himaye etmiştir. Kâdı Burhânu'd-dîn-i Ânevî⁴¹ (öl. 608/1211 yılından sonra), 1166-1211 yılları arasında kaleme aldığı *Enîsu'l-kulûb* isimli manzûm eserini Konya'ya gelerek I. 'İzzu'd-dîn Keykâvus'a sunmuştur⁴². Yine, Muhammed b. Gâzî el-Malatevî de I. 'İzzu'd-dîn Keykâvus'ın isteğiyle kaleme aldığı nasihatnâme türündeki *Berîdu's-sa'âde* isimli eserini 606/1209 yılında tamamlayarak sultana takdim etmiştir⁴³.

37 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 59; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 86; İbn Bibî/Houtsma, s. 18; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 78; İbn Bibî/Duda, s. 31. Kutbu'd-dîn Melikşâh, 1195 veya 1196 yılında vefat etmiştir (S. Kaya, *I. Giyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymânşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, s. 56).

38 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 63; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 92; İbn Bibî/Mutahiddîn, s. 63; Yazıcı-zâde/Houtsma, s. 51; Yazıcı-zâde/Bakır, s. 206; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 83. Bu rubâ'î, İbn Bibî'nin muhtasar metninde yer almamaktadır.

39 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 63; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 92; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 82-83.

40 Hayatı ve faaliyetleri hakkında bk. Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus 1211-1220*, Ankara 1997, s. 13-100; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 69-74; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 293-324; Osman Turan, "Keykâvus I", *İA*, VI, s. 631-642; Cl. Cahen, "Kaykâūs", *EL²*, IV, s. 813; Faruk Sümer, "Keykâvus I", *DİA*, XXV, s. 352-353.

41 Hayatı ve eseri hakkında bk. M. F. Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", s. 468-477, 483, 497-521; A. C. S. Peacock, "Local Identity and Medieval Anatolian Historiography: Anavî's Anis al-Qulûb and Ahmad of Niğde's al-Walad al-Shafîq", *Studies on Persianate Societies*, 2, (2004), s. 116-120; O. G. Özgüdenli, "XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Tarih Yazıcılığı", s. 259-261.

42 Bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2984. Eserin, Selçuklulardan bahseden yedinci ve son faslına ait 509 beyit Mehmet Fuad Köprülü tarafından neşredilmiştir: "Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları", s. 497-521.

43 Muhammed b. Gâzî el-Malatevî, *Berîdu's-sa'âde*, neşr. Muhammed Şirvânî, Tahran 1351/1972.

Kaynaklarda Sultan I. ‘İzzu’d-dîn Keykâvus’un şairlere ihsanlarda bulunduğu bahsedilmektedir⁴⁴. Bir defasında sultanın, Eyyûbî emirlerinden Husâmü’d-dîn Sâlâr’ın kızının kendisine yazdığı yetmiş iki beyitlik bir kaside için, yetmiş iki bin dînâr hediye gönderdiği, ayrıca kasideyi getiren elçiye de hilat ve atlar verdiği kaydedilmektedir⁴⁵. Yine sultan, kendisi için kaside yazan şair Nizâmü’d-dîn Ahmed-i Erzincânî’ye de büyük ihsanlarda bulunmuştur⁴⁶. İbn Bibî’nin kaydettiğine göre, sultan, Kayseri’den Aksaray’a giderken Sünnetlü mevkiinde Sürâhân köyüne varınca, yanında bulunanlardan, bu iki mevkiin adını bir kıta‘ içerisinde en güzel kimin zikredebileceğini sormuş, isteğini yerine getiren munşî Şemsü’d-dîn-i İsfahânî’ye ihsanlarda bulunmuştur⁴⁷. Sultan, şair ve edipleri önemli makamlara da tayin etmiştir⁴⁸. Onun, kendisini metheden bir şiir okuyan *dîvân-i inşâ*’ reisi Emîr Şemsü’d-dîn-i Tebes’i, bu makam uhdesinde kalmak üzere, “*emîr-i âriz-i memâlik-i Rûm*” makamına getirdiği bilinmektedir⁴⁹.

Sultan I. ‘İzzu’d-dîn Keykâvus ait iki rubâ‘î günümüze ulaşmıştır.

5. Rubâ‘î⁵⁰:

شمع که کنون در سر دل رفت تنم   بی گریه شبی نگشت خندان دهنم
پروانه که گفت یار غار تو منم   او نیز رضا داد بگردن زددم

Tercümesi:

Şimdi bedeni kederli (tükenen) bir mumum ben,
Gülen yüzümün, ağlamaksızın bir gecesi geçmez oldu.
“Kara gün dostun benim” dedi Pervâne,
(Ama) o bile boynumun vurulmasına razı oldu.

İbn Bibî, sultanın bu rubâ‘îyi bizzat kendi eliyle yazarak kardeşi ‘Alâü’d-dîn Keykubâd ile ittifak kuran uc beyi Pervâne⁵¹ Zahîru’d-dîn-i İli’ye gönderdiğini kaydetmektedir⁵². Dolayısıyla rubâ‘î, sultanın uğradığı hayal kırıklığına işaret etmektedir⁵³.

44 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 126-127; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 180, 183; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 147, 149.

45 O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 321; S. Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus 1211-1220*, s. 88, 99.

46 O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 321.

47 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 202-203; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 276-277; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 321.

48 S. Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus 1211-1220*, s. 97.

49 O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 321; Abdülkerim Özeydin, “İsti’râz”, *DİA*, XXIII, s. 373-374.

50 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 114; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 163-164; İbn Bibî/Mutahiddin, s. 113; İbn Bibî/Houtsma, s. 41; Yazıcı-zâde/Houtsma, s. 100; Yazıcı-zâde/Bakır, s. 250; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 135; İbn Bibî/Duda, s. 52; İbn Bibî/Gencosman, s. 50; İbn Bibî/Yinanç, s. 41 (Yinanç, rubâ‘îyi tercüme etmeden aynen vermiştir); M. E. Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, s. 66.

51 “Pervâne”, Türkiye Selçuklu Devleti’nde arazi defterlerini tutan üst düzey görevlidir (bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, İstanbul 1941, s. 104; İbn Bibî/Duda, s. 51; Seyfullah Tüzmek, *İbn Bibî’nin el-Evâmîrül-‘Alâ’iyye fîl-umûrül-‘Alâ’iyye Adlı Eserinde Kullanılan Siyâsî-İdari-Askerî İstîlâh ve Unvanların Tespîti, Tahlil ve Değerlendirmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2021, s. 214).

52 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 114; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 163; İbn Bibî/Houtsma, s. 41.

53 O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 294-295. Muhtemelen uğradığı hayal kırıklığının neticesi olarak

6. Rubâ'î⁵⁴:

ما جهان را گذاشتیم و شدیم
رنج بر دل⁵⁵ بگذاشتیم⁵⁶ و شدیم
پس⁵⁷ ازین نوبت شماسست که ما
نوبت خویش داشتیم و شدیم

Tercümesi:

Biz, dünyayı bıraktık ve gittik,
Gönlümüze dert ektik ve gittik.
Bundan sonra sıra sizin;
Biz kendi sıramızı geçirdik ve gittik⁵⁸.

Kaynaklarda, I. 'İzzü'd-dîn Keykâvus'un bu rubâ'îyi ölüm yatağında söylediği kaydedilmektedir⁵⁹. Yine aynı rubâ'înin, sultanın vasiyeti gereği, kendisi tarafından yaptırılan Sivas'taki türbesinin kapısına ve sandukasının üzerine yazıldığı bilinmektedir⁶⁰.

Söz konusu rubâ'înin, Bodleian Library (Oxford)'de bir *cöng* içerisinde yer alan Sultan Sencer'e ait bir rubâ'î ile büyük benzerlik gösterdiği görülmektedir⁶¹:

ما جان بجهاندار سپردیم و شدیم
رحمت ز میان خلق بردیم و شدیم
ما نیز بدیگران سپردیم و شدیم⁶²
روزی دو سه بما سپردند جهان

sultan, Suriye seferi esnasında, bu sırada ölmüş olan Zahîru'd-dîn-i İli'nin Tell-Bâşir'de bulunan mezarını açtırarak kemiklerini yakıtmış, küllerini de rüzgârda savurtturmuştur (S. Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus 1211-1220*, s. 87, 89).

- 54 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 199; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 271; İbn Bibî/Mutahiddîn, s. 191-192; İbn Bibî/Houtsma, s. 82; İsmail Hakkı Uzunçarşılı – Rıdvan Nafiz Edgüer, *Sivas Şehri*, haz. Recep Toparlı, Ankara 2014 [= Uzunçarşılı-Edgüer], s. 157. Rubâ'înin metni, İbn Bibî'nin yanı sıra Musâfir b. Nâsir el-Malatevî ve Rizâ-kulu Han Hidâyet tarafından da aynen verilmiştir (bk. Musâfir b. Nâsir el-Malatevî, *Enisü'l-halve ve celisu's-salve*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1670, vr. 64b; Rizâ-kulu Han Hidâyet, *Mecma'u'l-fusehâ*, neşr. Muzâhir Musaffâ, I, Tahran 1336/1957, s. 77; Mahmûd Hidâyet, *Golzâr-i Câvidân*, II, Tahran 1354/1976, s. 920). Musâfir b. Nâsir el-Malatevî, sultanın adını "*Sultân 'İzzü'd-dîn-i Gâlib*" şeklinde vermektedir. Daha bk. İbn Bibî/Öztürk, I, s. 217; İbn Bibî/Duda, s. 89-90; İbn Bibî/Gencosman, s. 83; M. E. Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, s. 66; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 320.
- 55 İbn Bibî/Houtsma: رنج دل; Uzunçarşılı-Edgüer: ریح راحت
- 56 Uzunçarşılı-Edgüer: نگاشتیم; İbn Bibî/Duda: نکاشتیم; Rizâ-kul Han Hidâyet; Mahmûd Hidâyet: گماشتیم
- 57 Uzunçarşılı-Edgüer; İbn Bibî/Houtsma; Rizâ-kulu Han Hidâyet; Mahmûd Hidâyet: بعد
- 58 Bu rubâ'înin Yazıcı-zâde 'Alî tarafından yapılan manzûm Türkçe tercümesi şu şekildedir: *Biz cihânı ki terk idüp gitdük / Rencini dilde berk idüp gitdük / Şimdiden girü nevbet irdi size / Nite kim evvel irmişdi bize* (bk. Yazıcı-zâde/Houtsma, s. 183; Yazıcı-zâde/Bakır, s. 323).
- 59 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 199; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 271; İbn Bibî/Houtsma, s. 82.
- 60 Uzunçarşılı-Edgüer, s. 157; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 320; S. Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus 1211-1220*, s. 97.
- 61 *Cong*, Bodleian Library, (Oxford), Elliot 292, vr. 117a. Yazmanın tanıtımı için bk. Ed. Sachau-Hermann Ethé, *Catalogue of the Persian, Turkish, Hindûstânî, and Pushtû Manuscripts in the Bodleian Library*, I, *The Persian Manuscripts*, Continued, Completed and Edited by Hermann Ethé, Oxford 1889, s. 738-740, nr. 1212.
- 62 Bk. O. G. Özgüdenli, "Büyük Selçuklu Sultanlarına Ait Farsça Şiirler", s. 48; O. G. Özgüdenli, *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)*, s. 152.

Tercümesi:

Biz canımızı yaratana teslim ettik ve gittik,
 İnsanlardan rahmet aldık ve gittik.
 Dünyayı iki üç günlüğüne bize emanet ettiler,
 Biz de başkalarına emanet ettik ve gittik.

IV. SULTAN I. 'ALÂ'U'D-DÎN KEYKUBÂD (1220-1237)

Sultan I. 'İzzü'd-dîn Keykâvus'un vefatından sonra tahtına çıkan Sultan I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd⁶³, şiiir ve edebiyata büyük ilgi duyan bir başka Türkiye Selçuklu sultanıdır. Pek çok âlim, edip ve şairin I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd tarafından himaye edildiği ve eserlerini bu hükümdara takdim ettiği bilinmektedir. *Melîkuş-şu'arâ'* unvanını taşıyan devrin önemli şairlerinden Emîr Bahâ'u'd-dîn Ahmed b. Mahmûd Kâni'î-yi Tûsî⁶⁴, Sultan II. 'İzzü'd-dîn Keykâvus adına 658/1260 yılında kaleme aldığı *Kelîle ve Dimne*⁶⁵ isimli eserinde kendisi hakkında bilgi verirken; Moğol istilâsı esnasında Horâsân'dan, evvela Hindistan, ardından da Aden, Medîne ve Bağdad'a yolculuk ettikten sonra nihayet Anadolu'ya geldiğini, fakir ve perişan bir hâldeyken Sultan I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd'ı methettiğini ve bu sayede hadsiz mal ve mülke sahip olduğunu yazmaktadır⁶⁶. I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd'ın, Kâni'î-yi Tûsî'den Firdevsî'nin *Şâh-nâme* isimli eseri örnek olarak manzûm bir *Selçuk-nâme* kaleme almasını istediği, bunun üzerine müellifin yaklaşık 40 yıllık bir uğraştan sonra 300.000 beyitten oluşan ve 30 cilt tutan eserini hazırladığı bilinmektedir⁶⁷. Ancak bu mühim eser günümüze ulaşmamıştır. 'İzzü'd-dîn Ahmed b. Sa'd b. Mehdi 'Abdi's-Samed el-'Osmâni ez-Zencânî'nin *el-Letâ'ifu'l-'Alâ'iyye fi fezâ'ili's-seniyye*⁶⁸ ve Nizâmü'd-dîn Yahyâ b. Sa'id b. Ahmed'in *Kitâbu Hadâ'iki's-siyer fi âdâbi'l-mulûk*⁶⁹ isimli siyasetnâmelerini, Necmü'd-dîn-i Dâye'nin ise *Mirsâdu'l-'ibâd min el-mebde ile'l-me'âd*⁷⁰ isimli tasavvufî eserini I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd'a takdim ettiği bilinmektedir.

63 Hayatı ve siyasî faaliyetleri için bk. Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 74-91; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 325-395; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi*, Ankara 2003; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı*, haz. Salim Koca – Sinan Tarıfci, İstanbul 2020; Osman Turan, "Keykubâd I", *İA*, VI, s. 646-661; Cl. Cahen, "Kaykubâd I", *EP*, IV, s. 817-818; Faruk Sümer, "Keykubâd I", *DİA*, XXV, s. 358-359.

64 Şairin hayatı ve eserleri için bk. Zebihullâh Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der-İrân*, III/1, s. 487-506; M. F. Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları", s. 393-397; M. E. Riyâhi, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, s. 74; O. G. Özgüdenli, "XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Tarih Yazıcılığı", s. 261-262.

65 Eserin yegâne nüshası Londra'da British Library'de bulunmaktadır (Kâni'î-yi Tûsî, *Kelîle ve dimne*, British Library, Add. 7766 [= Kâni'î/BL]). Eser, Magali Tudova tarafından neşredilmiştir: Kâni'î-yi Tûsî, *Kelîle ve dimne-yi manzûm*, neşr. Magali Tudova, Tahran 1358/1979 [= Kâni'î/Tudova].

66 Kâni'î/BL, vr. 8a-9a; Kâni'î/Tudova, s. 47-50.

67 Bk. Kâni'î/BL, vr. 8b-9a, 108a-b; Kâni'î/Tudova, s. 532.

68 Eser Hasan Hüseyin Adaloğlu tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir: Zencânî, *Sultana Öğütler: Alâeddin Keykubâta Sunulan Siyasetnâme*, İstanbul 2005. Tercümenin, yazmanın tıpkıbasımı ile birlikte ikinci baskısı: Zencânî, *Sultana Öğütler: Alâeddin Keykubâta Sunulan Siyasetnâme*, İstanbul 2019. Eser hakkında daha bk. İhsan Fazlıoğlu, "Sultan Alâeddin I. Keykubâd'a Sunulan Siyasetnâme: *el-Letâ'ifu'l-'Alâ'iyye fi fezâ'ili's-seniyye*", *Divân, İlmî Araştırmalar*, 3, (1997), s. 225-239.

69 Ayla Demiroğlu, *Nizâmü'd-dîn Yahyâ b. Sa'id b. Ahmed, Kitâbu Hadâ'iki's-siyer fi âdâbi'l-mulûk*, Pâyân-nâme-yi Doktorî, Dânişkede-yi Edebiyât-i Dânişgâh-i Tahrân, Tahran 1355/1976.

70 Neşr. Muhammed Emîn Riyâhi, Tahran 1352/1973; İngilizce terc. Hamid Algar, *The Path of God's Bondsmen from*

İbn Bibî, Sultan I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd'ın meclisinde, hükümdarların tarihlerinden ve eski padişahların huylarından bahseden kitaplar okumayı çok sevdiğini belirterek, meclisinde müzisyenlerin semasını dinlerken musiki kitaplarından, vezin, kafiye ve usulden konuştuğunu, bazı zamanlar zengin tabiatından, berrak ve saf kalbinden şahane incilere benzeyen rubâ'iler döküldüğünü yazmaktadır⁷¹. Müellif, sultanın rubâ'ilerinden birini eserine kaydetmiştir:

7. Rubâ'î⁷²:

تا هوشیارم بر خردم تاوان است   چون مست شدم عقل ز من پنهان است
می خور که میان مستی و هوشیاری   وقتیست که اصل زندگانی آن است

Tercümesi:

Ayık olduğum sürece, aklım cezalıdır,
Sarhoş olduğumda ise gizlenir akıl benden.
Şarab iç! Zira sarhoşlukla ayıklık arasında,
Bir ân vardır ki, işte hayatın özü odur.

V. SULTAN IV. RUKNU'D-DÎN KILIÇ-ARSLAN (1249-1254, 1257-1266)

Şiirleri günümüze ulaşan son Türkiye Selçuklu sultanı, karışık ve çalkantılı bir dönemde tahtta bulunan IV. Ruknu'd-dîn Kılıç-Arslan'dır⁷³. IV. Ruknu'd-dîn Kılıç-Arslan'a ait bir rubâ'î ve bir beyit günümüze ulaşmıştır.

8. Rubâ'î⁷⁴:

تا طالع شوریده مرا غمگین کرد   از دیده من اشک روان خونین کرد
بهرام چو پیوست بکیوان در حال   بگرفت گریبان و مرا⁷⁵ چوبین کرد

Origin to Return, New York 1982.

71 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 228; İbn Bibî/Houtsma, s. 93; İbn Bibî/Öztürk, I, 246; İbn Bibî/Duda, s. 100.

72 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 228; İbn Bibî/Mutahiddin, s. 217; İbn Bibî/Houtsma, s. 93; İbn Bibî/Öztürk, I, 246; İbn Bibî/Duda, s. 100; M. E. Riyâhi, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, s. 71-72. Bu rubâ'î bazı araştırmacılar tarafından Ömer Hayyâm'a ait kabul edilmişse de, Sultan I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd'a ait olduğu anlaşılmaktadır (bk. *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, s. 71-72; Emine Uyumaz, *Sultan I. 'Alâeddin Keykubat Devri Selçuklu Tarihi (1220-1237)*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 114).

73 Hayatı ve faaliyetleri için bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 473-532; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 237-266; Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman* Ankara 1970, s. 56-122; Osman Turan, "Kılıç Arslan IV", *İA*, VI, s. 703-707; G. S. P. Freeman-Grenville, "Qilidj Arslan IV", *EP*, V, s. 104-105; Faruk Sümer, "Kılıcarslan IV", *DİA*, XXV, s. 404-405.

74 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 626; İbn Bibî/Mutahiddin, s. 543; İbn Bibî/Houtsma, s. 290. Krş. Yazıcı-zâde/Bakır, s. 759; İbn Bibî/Öztürk, II, s. 150; İbn Bibî/Duda, s. 275; İbn Bibî/Gencosman, s. 261; İbn Bibî/Yinanç, s. 228 (Yinanç, rubâ'înin Farsça metnini Türkçeye tercüme etmeden aynen vermiştir).

75 İbn Bibî/Houtsma: مرا بگرفت گریبان و; İbn Bibî/Tıpkıbasım, İbn Bibî/Mutahiddin: مرا بگرفت و گریبان

Tercümesi:

Kara talih beni kedere boğarak,
Gözlerimden kanlı yaşlar akıttı.
Merih, Zühal ile birleştiği anda,
Yakamı tutup beni cansız bir bedene çevirdi⁷⁶.

Kaynaklarda, IV. Ruknu'd-din Kılıç-Arslan'ın bu rubâ'îyi ölümünden kısa bir süre önce⁷⁷, içinde bulunduğu zor durumu tasvir etmek için söylediği kaydedilmektedir.

9. Beyt⁷⁸:

ولی 80 حسرات تحت ضلعی قوارص   ولی 79 عبرات فوق خدی رواقص

Tercümesi:

Yanağımda rakeden gözyaşları var,
Gögüs kafesimde acı veren kederler var.

İbn Bibî, yukarıda metnini verdiğimiz beyit ve rubâ'înin yanında, IV. Ruknu'd-din Kılıç-Arslan'ın gece gündüz dilinden düşürmediğini belirttiği bir rubâ'îyi de eserine kaydetmiştir:

10. Rubâ'î⁸¹:

وز گردش روزگار سرگردان یافت   عالم ز لباس شادیم عریان یافت
هر صبح که خندید مرا گریان یافت   هر شام که بگذشت مرا غمگین دید

Tercümesi:

Dünya (beni) mutluluk elbisemi (çıkarmış), çıplak buldu,
Zamanın dönmesinden şaşırılmış buldu.
Geçen her akşam beni üzgün gördü,
Gülen her sabah beni ağlar buldu.

76 Burada aynı zamanda VI. Behrâm adıyla 590-591 yılları arasında kısa bir süre Sasanî tahtında oturan Behrâm-i Çübîne telmih vardır (bk. İbn Bibî/Duda, s. 275).

77 Sultan IV. Ruknu'd-din Kılıç-Arslan, Pervâne Mu'înu'd-din Süleymân tarafından Aksaray'da boğdurularak öldürülmüştür. Öldürülmesi için bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 531; N. Kaymaz, *Pervâne Mu'înu'd-din Süleyman*, s. 118-122; O. Turan, "Kılıç Arslan IV", *İA*, VI, s. 706-707; F. Sümer, "Kılıcarslan IV", *DİA*, XXV, s. 405.

78 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 609; İbn Bibî/Mutahiddin, s. 530; İbn Bibî/Öztürk, II, s. 137.

79 İbn Bibî/Tıpkıbasım: ولی; İbn Bibî/Mutahiddin: ولی

80 İbn Bibî/Tıpkıbasım: دلی; İbn Bibî/Mutahiddin: ولی

81 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 610; İbn Bibî/Mutahiddin, s. 530; İbn Bibî/Houtsma, s. 278; Yazıcı-zâde/Bakır, s. 741; İbn Bibî/Öztürk, II, s. 137; İbn Bibî/Duda, s. 265; İbn Bibî/Gencosman, s. 251. Krş. İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 205; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 279; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 223.

Müellif, Sultan IV. Ruknu'd-dîn Kılıç-Arslan'ın bu rubâ'îyi, ağabeyi Sultan II. 'İzzu'd-dîn Keykâvus (1246-1262)'a karşı taht kavgasında ikinci kez yenilip esir düştüğünde, durumunu soran *Havâ'ic-sâlâr*⁸² Kemâlud-dîn'e, içinde bulunduğu zor şartları ifade etmek için söylediğini belirtmektedir⁸³. Bununla birlikte müellifin, bu rubâ'înin küçük farklarla bir benzerini⁸⁴ Sultan I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd'ın tahta çıkmadan önce Malatyada tutuklu bulunduğu dönemde, kaleye gelen atlıları gördüğü zaman, ağabeyi Sultan I. 'İzzu'd-dîn Kaykâvus'un ölüm haberini getirdiklerinden habersiz bir şekilde, korkuya kapılarak söylediğini kaydetmiş olması⁸⁵, söz konusu rubâ'înin kime ait olduğu ile ilgili soru işareti yaratmaktadır. Bu durumda üç ihtimal ortaya çıkmaktadır:

1. Rubâ'î, Sultan IV. Ruknu'd-dîn Kılıç-Arslan'a aittir. Bununla birlikte İbn Bibî rubâ'îyi, içerisinde bulunduğu duruma uygun olmasından dolayı I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd için de kullanmıştır.
2. Rubâ'î, Sultan I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd'a aittir. Sultan IV. Ruknu'd-dîn Kılıç-Arslan, dedesine ait olan bu rubâ'îyi sevdiği için sık sık söylemiştir.
3. Rubâ'î bilinmeyen bir şaire aittir. Sultan I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd ve IV. Ruknu'd-dîn Kılıç-Arslan tarafından da okunmuştur.

Türkiye Selçuklu sultanlarının yanı sıra Mengüçük hükümdarı 'Alâ'u'd-dîn Dâvûdşâh b. Behrâmşâh'a ait bir rubâ'înin metni de günümüze ulaşmıştır⁸⁶:

شاهها دل دشمنان ز⁸⁷ تو با درد ست   رخساره دشمن از نهيبت زرد ست

انصاف که با وجود صد غصه مرا   در ملک تو آب گرم و⁸⁸ نانی سرد ست

82 "Havâ'ic-sâlâr", Selçuklular döneminde saray mutfağında sorumlu olan görevlidir (bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, s. 92; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilâtı*, İstanbul 2011, s. 117; S. Tüzmeç, *İbn Bibî'nin el-Evâmîru'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye Adlı Eserinde Kullanılan Siyâsi-İdari-Askerî İstîlâh ve Unvanların Tespiti, Tahlil ve Değerlendirmesi*, s. 185).

83 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 610; İbn Bibî/Houtsma, s. 278; İbn Bibî/Öztürk, II, s. 137; İbn Bibî/Duda, s. 265.

84 Rubâ'î şu şekildedir:

وز محنت بی شمار سرگردان یافت   عالم ز لباس شادیم عریان یافت
هر صبح که خندید مرا گریان یافت   هر شام که بگریست مرا غمگین دید

(İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 205; İbn Bibî/Mutahiddîn, s. 197; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 279; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 223).

Tercümesi:

Dünya (beni) mutluluk elbisemi (çıkarmış), çıplak buldu,

Sayırsız acılardan şaşırılmış buldu.

Ağlayan her akşam beni üzgün gördü,

Gülen her sabah beni ağlar buldu.

85 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 205; İbn Bibî/Lugal-Erzi, s. 279; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 223.

86 İbn Bibî/Tıpkıbasım, s. 358; İbn Bibî/Mutahiddîn, s. 326; İbn Bibî/Houtsma, s. 150; İbn Bibî/Öztürk, I, s. 367; İbn Bibî/Duda, s. 150; İbn Bibî/Gencosman, s. 138; İbn Bibî/Yinanç, s. 113 (Yinanç, rubâ'înin Farsça metnini Türkçeye tercüme etmeden aynen vermiştir).

87 İbn Bibî/Houtsma: –

88 İbn Bibî/Houtsma: –

Tercümesi:

Ey şâh! Dertlidir düşmanların gönlü senden dolayı,
 Sararmıştır düşmanın benzi senin korkundan.
 Gerçekte, yüzlerce üzüntüme rağmen,
 Senin ülkende su sıcak, ekmek ise soğuktur⁸⁹.

İbn Bîbî, muhtelif ilimlerin yanında hat ve şiir sanatı ile de uğraştığını belirttiği⁹⁰ ‘Alâ’ü-d-dîn Dâvûdşâh’ın bu rubâ‘îyi Türkiye Selçuklu Sultanı I. ‘Alâ’ü-d-dîn Keykubâd için yazdığını kaydetmektedir.⁹¹

* * *

Sonuç olarak burada metnini ve tercümesini verdiğimiz şiirler, Türkiye Selçuklu sultanlarının, kendilerinden önceki Büyük Selçuklu sultanları gibi, şiir ve edebiyata büyük ilgi duyduğunu ve Farsçaya iyi derecede vakıf olduğunu göstermektedir. Yine bu şiirler, İran edebiyatının Türkiye Selçuklu sultanları ve saray çevresinde büyük kabul gördüğünü de açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Farsça şiir yazma geleneği Hârezmşâh, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Osmanlı ve Safevî hükümdarları tarafından devam ettirilmiştir⁹².

89 Herbert W. Duda “*nânî serd*” (soğuk ekmek)’i “makbul olmayan, tatsız ekmek” (*freudloses Brot*) şeklinde yorumlamıştır: “*Doch in deinem Reiche warmes Wasser – kaltes [scl. freudloses] Brot habe*” (bk. İbn Bîbî/Duda, s. 150).

90 İbn Bîbî/Tıpkıbasım, s. 345, 350, 358; İbn Bîbî/Öztürk, I, s. 356, 360, 367.

91 İbn Bîbî/Tıpkıbasım, s. 358; İbn Bîbî/Houtsma, s. 150; İbn Bîbî/Öztürk, I, s. 367; İbn Bîbî/Duda, s. 150.

92 Bk. Osman G. Özgüdenli, “Hârezmşâh Hükümdarlarına Ait Farsça Şiirler”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II/2, (2015), s. 25-51; Vladimir Minorsky, “Karakoyunlu Cihanşâh ve Şiirleri”, Türkçe terc. Mine Erol, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II, (1970), s. 153-180; Jale Demirci, “Cihanşâh (Hakikî) Divanının İki Yeni Nüshası”, *Türkoloji Dergisi*, XII/1, (1997), s. 127-138; Şadi Aydın, “Farsça Divan Sahibi Osmanlı Sultanları ve Divânlarının Nüshaları”, *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, II/6, (2002), s. 45-56; Abdurrahman Naci Tokmak, *Şerh-i hâl-i Sultân Cem ve tahkîk u tahlîl-i divân-i fârsî-yi û*, ed. Vahhâb Velî, Tahran 1380/2001.

KAYNAKÇA

- Aydın, Şadi, "Farsça Divan Sahibi Osmanlı Sultanları ve Divânlarının Nüshaları", *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, II/6, (2002), s. 45-56.
- Baykara, Tuncer, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211): Gazi-Şehit*, Ankara 1997.
- Browne, Edward G., *A Literary History of Persia*, I-III, Cambridge 1956; haşiyelerle Farsça terc. Fethullâh Muctebâ'î, *Târih-i edebî-yi İrân*, I, *ez-Firdevsî tâ-Senâ'î*; II, *ez-Senâ'î tâ-Sa'dî*, Farsça terc. G. Huseyn Sadrî Afşâr; *ez-Sa'dî tâ-Câmî*, Farsça terc. 'Alî Asgar Hikmet, Tahrân 1341/1962, 1351/1972, 1339/1960.
- Cahen, Cl., "Kaykâ'üs", *EP*², IV, s. 813.
- Cahen, Cl., "Kaykhusraw", *EP*², IV, s. 816.
- Cahen, Cl., "Kaykubâd I", *EP*², IV, s. 817-818.
- Cahen, Cl., *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Türkçe terc. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000.
- Cong, Bodleian Library, (Oxford), Elliot 292.
- Dâniş-nâme-yi edeb-i Fârsî*, VI, *Edeb-i Fârsî der Anâtoli ve Bâlkân*, ed. Hasan Anûşe, Tahran 1383/2005.
- Demirci, Jale, "Cihanşah (Hakikî) Divanının İki Yeni Nüshası", *Türkoloji Dergisi*, XII/1, (1997), s. 127-138.
- Demiroğlu, Ayla, *Nizâmu'd-dîn Yahyâ b. Sa'id b. Ahmed, Kitâbu Hadâ'iki's-siyer fi âdâbi'l-mulûk*, Pâyân-nâme-yi Doktorî, Dânişkede-yi Edebiyât-i Dânişgâh-i Tahrân, Tahran 1355/1976.
- Duda, Herbert W., "İbn Bibî", *EP*², III, s. 737-738.
- Durand-Guédy, David, "The Quatrains of Toghrîl III. Some Reflections about the Literacy and Culture of Saljuqs", *Rulers as Authors*, ed. S. Brentjes – M. Fierro – T. Seidensticker, (yayında), s. 1-31.
- Düzen, İbrahim, *Muhammed b. Gâzî el-Malatyevi ve Eseri Ravzatu'l-'ukûl*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Enstitüsü, I-II, Erzurum 1978.
- Erzi, Adnan Sadık, "İbn Bibî", *İA*, V/2, s. 712-718.
- Fazlıoğlu, İhsan, "Sultan Alâeddin I. Keykubâd'a Sunulan Siyasetnâme: *el-Letâ'ifu'l-'Alâ'iyye fi fezâ'ili's-seniyye*", *Divân, İlmî Araştırmalar*, 3, (1997), s. 225-239.
- Fragner, Bert G., "Wem gehört die Stadt? Raumkonzepte in einer Chronik der Seldschukenzeit", *Erzähler Raum in Literaturen der islamischen Welt*, ed. Roxane Haag-Hguchi – Christian Szyska, Wiesbaden 2001, s. 95-111.
- Freeman-Grenville, G. S. P., "Qilidj Arslan IV", *EP*², V, s. 104-105.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Mecdüddin İshak", *DİA*, EK II, s. 210-211.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak", *Belleten*, LXXVI/276, (2012), s. 421-432.
- Hillenbrand, Carole, "Rāwandī", *EP*², VIII, s. 460-461.
- İbn Bibî, *el-Evâmîru'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, tıpkıbasım Adnan Sadık Erzi, Ankara 1956 [= İbn Bibî/Tıpkıbasım]; *el-Evâmîru'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, neşr. Necati Lugal – Adnan Sadık Erzi [– Muctebâ Mînovî], I, Ankara 1957 [= İbn Bibî/Lugal-Erzi]; *el-Evâmîru'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, neşr. Jâle Mutahiddîn, Tahran 1390/2011 [İbn Bibî/Mutahiddîn]; Türkçe terc. Mürsel Öztürk, *el-Evâmîru'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye [Selçuk-name]*, I, Ankara 1996 [= İbn Bibî/Öztürk]; İbn Bibî'nin muhtasar versiyonu: neşr. M. Th. Houtsma, *Histoire des Seldjocides d'Asie Mineure d'après l'Abrégé du Seldjouknameh d'Ibn Bibî. Texte Persan publié d'après le Ms. de Paris*, Recueil de textes relatifs à l'Histoire des Seldjocides, vol. IV, Leiden 1902 [= İbn Bibî/Houtsma]; Almanca terc. Herbert W. Duda, *Die Seldschukengeschichte des Ibn Bibî*, Kopenhagen 1959 [= İbn Bibî/Duda]; Türkçe terc. M. Nuri Gencosman, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi: İbni Bibî'nin Farsça Muhtasar*

- Selçuknâmesi*, (notlar ilave eden Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1941 [= İbn Bîbî/Gencosman]; Türkçe terc. Mükrimin Halil Yinanç, *Selçuk-nâme*, haz. Refet Yinanç – Ömer Özkan, İstanbul 2007 [= İbn Bîbî/Yinanç].
- Kâdı Burhânü'd-dîn Ebû Nasr b. Mes'ûd-i Ânevî, *Enîsu'l-kulûb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2984; Selçuklular ile ilgili kısmın neşri ve tahlili: M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27, (1943), s. 459-521.
- Kâni'î-yi Tûsî, *Kelîle ve dimne*, British Library, Add. 7766 [= Kâni'î/BL]; Kâni'î-yi Tûsî, *Kelîle ve dimne-yi manzûm*, neşr. Magali Tudova, Tahran 1358/1979 [= Kâni'î/Tudova].
- Kaya, Selim, "Süleymanşah II", *DİA*, XXXVIII, s. 105-108.
- Kaya, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006.
- Kaymaz, Nejat, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970.
- Koca, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus 1211-1220*, Ankara 1997.
- Köprülü, M. Fuad, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27, (1943), s. 379-521.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamani*, haz. Salim Koca – Sinan Tarıfci, İstanbul 2020.
- Mahmûd Hidâyet, *Golzâr-i Câvidân*, II, Tahran 1354/1976.
- Meisami, J. S., "Râvendî's *Râhat al-sudûr*: History or Hybrit?", *Edebiyat*, 5, (1994), s. 181-215.
- Meisami, J. S., *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, Edinburgh 1999.
- Melville, Charles, "The Early Persian Historiography of Anatolia", *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East. Studies in Honor of John E. Woods*, ed. J. Pfeiffer – S. A. Quinn, Wiesbaden 2006, s. 135-166.
- Merçil, Erdoğan, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilâtı*, İstanbul 2011.
- Minorsky, Vladimir, "Karakoyunlu Cihanşâh ve Şiirleri", Türkçe terc. Mine Erol, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II, (1970), s. 153-180.
- Muhammed b. Gâzi el-Malatevî, *Beridu's-sa'âde*, neşr. Muhammed Şirvânî, Tahran 1351/1972.
- Muhammed b. Gâzi el-Malatevî, *Ravzatu'l-'ukûl*, neşr. Muhammed Rûşen, Tahran 1382/2003.
- Muhammed Emîn Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, Türkçe terc. Mehmet Kanar, İstanbul 1995.
- Musâfir b. Nâsir el-Malatevî, *Enîsu'l-halve ve celisu's-salve*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1670.
- Necmu'd-dîn-i Dâye *Mîrsâdu'l-'ibâd min el-mebde ile'l-me'âd*, neşr. Muhammed Emîn Riyâhî, Tahran 1352/1973; İngilizce terc. Hamid Algar, *The Path of God's Bondsmen from Origin to Return*, New York 1982.
- Özaydın, Abdülkerim, "İbn Bîbî", *DİA*, XIX, s. 379-382.
- Özaydın, Abdülkerim, "İsti'râz", *DİA*, XXIII, s. 373-374.
- Özaydın, Abdülkerim, "Râvendî", *DİA*, XXXIV, s. 471-472.
- Özgüdenli, Osman G., "Büyük Selçuklu Sultanlarına Ait Farsça Şiirler", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I/2, (2014), s. 39-67.
- Özgüdenli, Osman G., "Hârezmşâh Hükümdarlarına Ait Farsça Şiirler", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II/2, (2015), s. 25-51.
- Özgüdenli, Osman G., "Selçuklu Çağında Dil ve Edebiyat", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, Ankara 2012, s. 633-644.
- Özgüdenli, Osman G., "XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Tarih Yazıcılığı", *Prof. Dr. Erdoğan Merçile Armağan (75. Doğum Yılı)*, ed. E. Uyumaz – A. Usta – M. Kesik – C. Piyadeoğlu, İstanbul 2013, s. 258-284.
- Özgüdenli, Osman G., *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)*, İstanbul 2020.

- Peacock, A. C. S., "Local Identity and Medieval Anatolian Historiography: Anavî's Anîs al-Qulûb and Ahmad of Niğde's al-Walad al-Shafîq", *Studies on Persianate Societies*, 2, (2004), s. 115-125.
- Rizâ-kulu Han Hidâyet, *Mecma' u'l-fusehâ*, neşr. Muzâhir Musaffâ, I, Tahran 1336/1957.
- Sachau, Ed. – Hermann Ethé, *Catalogue of the Persian, Turkish, Hindûstânî, and Pushtû Manuscripts in the Bodleian Library*, I, *The Persian Manuscripts*, Continued, Completed and Edited by Hermann Ethé, Oxford 1889.
- Sevim, Ali, "Keyhusrev I", *DİA*, XXV, s. 347-349.
- Storey, C. A., *Persian Literature: A Bio-bibliographical Survey*, I/1-2, London 1970-1972; II/2, London 1971; François de Blois, *Persian Literature: A Bio-bibliographical Survey*, V/1, To A.D. 1100, London 1992; V/2, *Poetry ca A.D. 1100 to 1225*, London 1994; İlavelerle Farsça terc. Y. Aryanpûr-S. İzedî-K. Keşâverz, *Edebiyyât-i Fârsî, ber-mebnâ-yi te'lîf-i İstorî, tercume-yi Y. Bregel*, ed. Ahmed Munzevî, I-II, Tahran 1362/1983.
- Sümer, Faruk, "Keykâvus I", *DİA*, XXV, s. 352-353.
- Sümer, Faruk, "Keykubâd I", *DİA*, XXV, s. 358-359.
- Sümer, Faruk, "Kılıcarşlan IV", *DİA*, XXV, s. 404-405.
- Tokmak, Abdurrahman Naci, *Şerh-i hâl-i Sultân Cem ve tahkik u tahlîl-i divân-i fârsî-yi û*, ed. Vahhâb Velî, Tahran 1380/2001.
- Turan, Osman, "Keyhusrev I", *İA*, VI, s. 613-620.
- Turan, Osman, "Keykâvus I", *İA*, VI, s. 631-642.
- Turan, Osman, "Keykubâd I", *İA*, VI, s. 646-661.
- Turan, Osman, "Kılıç Arşlan IV", *İA*, VI, s. 703-707.
- Turan, Osman, "Süleymanşah II", *İA*, XI, s. 219-231.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996.
- Tüzmek, Seyfullah, *İbn Bibî'nin el-Evâmîru'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye Adlı Eserinde Kullanılan Siyâsî-İdarî-Askerî İstîlâh ve Unvanların Tespîti, Tahlil ve Değerlendirmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2021.
- Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Selçuklu Tarihi (1220-1237)*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul 1997; *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi*, Ankara 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, İstanbul 1941.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı – Rıdvan Nafiz Edgüer, *Sivas Şehri*, haz. Recep Toparlı, Ankara 2014.
- Vahhâb Velî – İlhâme Miftâh, *Nigâhî be-revend-i nufûz ve gosteriş-i zebân u edeb-i Fârsî der-Türkiye*, Tahran 1374/1995.
- Yazıcı, Tahsin, "Ebn Bibî", *Elr.*, VIII, s. 8-9.
- Yazıcı, Tahsin, "Muhammed b. Gâzî", *DİA*, XXX, s. 528.
- Yazıcı, Tahsin, *Fârsî-nevisân-i âsyâ-yi sagîr*, Tahran 1370/1991.
- Yazıcı-zâde 'Alî, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, [*Öğuznâme-Selçuklu Tarihi*], (*Giriş-Metin-Dizin*), haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2009 [= Yazıcı-zâde/Bakır]; Yazıcı-zâde 'Alî, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, neşr. M. Th. Houtsma, *Recueil de textes relatifs à l'Histoire des Seldjocides*, vol. III, *Histoire des Seldjocides d'Asie Mineure d'après Ibn-Bibî. Texte Turc*, Leiden 1902 [= Yazıcı-zâde/Houtsma].
- Yıldız, Sara Nur, "A Nadîm for the Sultan: Râwandî and the Anatolian Seljuks", *Seljuks of Anatolia: Court and Society in the Medieval Middle East*, ed. A. C. S. Peacock – Sara Nur Yıldız, London 2013, s. 91-111.
- Zebihullâh Safâ, *Târih-i Edebiyyât der-İrân*, II-III/1-2, Tahran 1373/1994.
- Zencânî, *Sultana Öğütler: Alâeddîn Keykubad'a Sunulan Siyasetnâme*, Türkçe terc. Hasan Hüseyin Adaloğlu, İstanbul 2005; *Sultana Öğütler: Alâeddîn Keykubad'a Sunulan Siyasetnâme*, Türkçe terc. Hasan Hüseyin Adaloğlu, İstanbul 2019 (yazmanın tıpkıbasımı ile birlikte).

EKLER

EK 1 : Türkiye Selçuklu Sultanlarına Ait Şiirler.

EK 2 : Sultan I. ‘İzzu’d-dîn Keykâvus’a ait bir rubâ‘î (Musâfir b. Nâsir el-Malatevî, *Enîsu’l-halve ve celîsu’s-salve*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1670, vr. 64b).

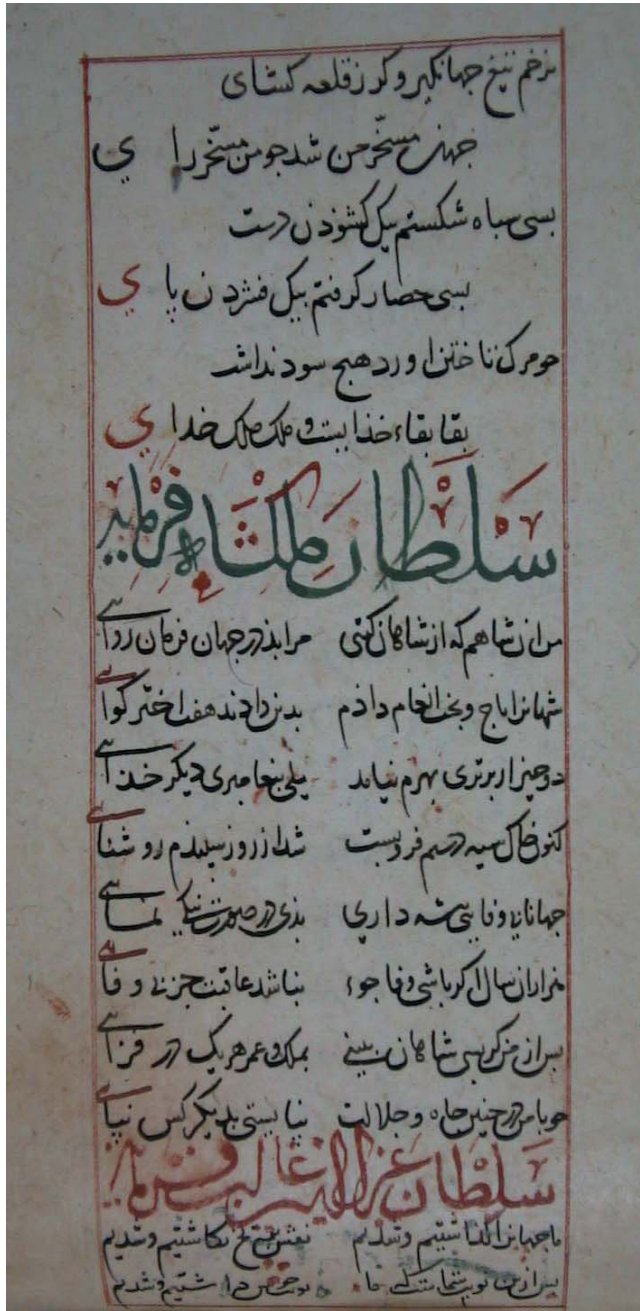
EK 3 : Melik Nâsiru’d-dîn Berkyarukşâh b. II. Kılıç-Arslan tarafından Farsça olarak kaleme alınan *Hürzâd u Perizâd* hikâyesinin giriş kısmının Farsça metni.

EK 4 : Melik Nâsiru’d-dîn Berkyarukşâh b. II. Kılıç-Arslan tarafından Farsça olarak kaleme alınan *Hürzâd u Perizâd* hikâyesinin giriş kısmının Türkçe tercümesi.

EK 1: Türkiye Selçuklu Sultanlarına Ait Şiirler

Selçuklu Sultanı	Günümüze Ulaşan Şiir Sayısı
I. Giyâsu’d-dîn Keyhusrev	2
II. Ruknu’d-dîn Süleymânşâh	2
I. ‘İzzu’d-dîn Keykâvus	2
I. ‘Alâ’u’d-dîn Keykubâd	1
IV. Ruknu’d-dîn Kılıç-Arslan	3
TOPLAM	10

EK 2: Sultan I. 'İzzu'd-dîn Keykâvus'a ('İzzu'd-dîn-i Gâlib) ait bir rubâ'î

(Musâfir b. Nâsir el-Malatevî, *Enisü'l-halve ve celîsü's-salve*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1670, vr. 64b).

EK 3: Melik Nâsiru'd-dîn Berkyarukşâh b. II. Kılıç-Arslan tarafından Farsça olarak kaleme alınan *Hûrzâd u Perîzâd* hikâyesinin giriş kısmının Farsça metni

[در توحید باری تعالی عزّ اسمہ]

پدید آرندۀ سقف مقرنس	تعالی الله خداوند مقدس
بصورت مختلف رومی و زنگی	برید حضرتش بیک دو رنگی
مَشْشَدَر کرده نَطع هفت کشور	بنقش کعبتین صنع بی مَر
فرو ریزد ز رواقدان افلاک	زکان لعل لولو در دل خاک
طنین این کهن طاس مدور	رساننده بگوش چار گوهر
رقوم نقش تأثیرات افلاک	نیشته قدرتش بر تختۀ خاک
دو قرص از نور گردانیده پیدا	درین دیر مدور شکل مینا
رَوَندۀ سال و مه چون آب درجوی	چو وهم نیزرو اندر تکاپوی
تهی مغزان سخن رانند از آن پر	حدیث نقد و جنس چار عنصر
و ز آنها کآفریدی برگزیدی	خداوندا چو ما را آفریدی
که لطفت جمله را فریادرس بس	گه عجز از کرم فریاد ما رس

[در] مدح و ثنای مصطفی علیه السلام

که از کون و مکان او بود بهتر	درود از ما روان بر جان مهتر
شده ذاتش سبب در خلق افلاک	خدیبو شهر دار الملک لولاک
هنوز آدم غریق الماء والطين	نبی بود و مبین منهج دین
بر این درگه طفیل اوست آدم	شده چشم و چراغ هر دو عالم
گرفته عرش را در زیر نعلین	همایون ذات او مقصود کونین
شده در زیر پایش آسمان بخش	یتیم بی نوا لیکن جهان بخش

[در] حسب حال خودش

مرا بر لوح فطرت داد تصویر	چو از کتم عدم نقاش تقدیر
مگر پیدا شود بر من نهانش	نهاد چرخ را جستم بدانش
ازین هفت امهات و چار آبا	بسی اسرار بر من گشت پیدا

بندد سال و مه این سبز گلشن	شمرد از عمر هفده خصل بر من
هنرهایی که تزیین دل آمد	ز اشراق الهی حاصل آمد
بدانستم بد از نیک و چپ از راست	دلم را آرزوی نظم برخاست
چو بر اوج هنر پرواز کردم	سخن در نظم و نثر آغاز کردم
مرا ز اول چو خاطر داد یاری	نشسته بر بساط شهر یاری
گشادم چشم و دیدم کار عالم	چو زلف خوب رویان رفته درهم
گریبان امل هر یک بدو دست	گرفته سخت چون می مردم مست
چو دیدم کار عالم بی سر و پای	فرو ماندم ز تری خُشک بر جای
نسیم لطف ایزد بانگ بر زد	که هر نی را کجا باشد طبرزد
ز شاهی برتر آی ار بار خواهی	درین بستان گل بی خار خواهی
چو خود را در مقام عجز دیدم	چو عیسی شربت قربت چشیدم
ز روی بندگی چون نیک رایان	سپاسش را زبانم شد سرایان
همی گفتم که یا رب محرمی ده	دلی ⁹³ مجروح دارم مرهمی ده
چو دادی بنده را این تخت شاهی	نگه دارش ز آیین تباهی

(İbn Bîbî/Tıpkıbasım, s. 23-24; İbn Bîbî/Lugal-Erzi, s. 32-35; İbn Bîbî/Mutahiddîn, s. 24-26).

EK 4: Melik Nâsiru'd-dîn Berkyarukşâh b. II. Kılıç-Arslan tarafından Farsça olarak kaleme alınan *Hûrzâd u Perîzâd* hikâyesinin giriş kısmının Türkçe tercümesi

Şanı Yüce Olan Allah'ın Tevhîdi Hakkında

Yüce Allah, Ulu Tanrı bu mukaddes gökkubbeyi ortaya çıkarandır.
 Habercisi, onun huzurundan beyaz (gündüz) ve siyah (gece) surette iki renk (getirdi).
 Sonsuz ihsanı ve zarlarının nakışıyla, yeryüzünü yaratarak yedi iklimi örtü (yaptı).
 Göklerin kabından toprağın kalbindeki madenlere yakutlar, inciler döktü.
 (O) dört unsurun kulağına bu dönen kadîm gökyüzünün sedasını ulaştırandır.
 Yeryüzüne göklerin tesirlerinin şekil ve rakamlarını onun kudreti yazmıştır.
 Bu dönen gök kubbede nurdan iki küre (ay ve güneş) yaratmıştır.
 Bunlar hızla hareket eden hayal/düşünce gibi, nehirdeki su gibi yılları ve ayları meydana getirir.
 Zihni boş olanlar dört unsurun cinsi ve haberlerin tenkidi üzerine çok söz söylerler.
 Ey Allahım! Bizi yarattın ve yarattıkların arasında en seçkini kıldın.
 Aciz kaldığımızda merhametinle bizim feryadımıza yetiş; zira (senin) lütfun, herkesin feryadına yetişecek kadar geniştir.

(Hz.) Mustafâ'nın (A.S.) Medhi ve Senâsı Hakkında

Bizden, en kıymetli cana, yaratılanların en güzeline selâm olsun.
 (O) Levlâk ülkesinin padişahıdır. Zatı göklerin yaratılmasına sebep olmuştur.
 Henüz insan su ve çamurun içindeyken, o, peygamber ve din yolunun rehberi idi.
 O, her iki âlemin de gözü ve ışığı oldu. Bu dergâhta Adem ona bağlıdır.
 Onun kutsal zatı her iki dünyanın da maksadıdır. O, arşı iki ayağı altına aldı.
 Yoksul bir yetimdi, fakat dünyalar bağışlardı. Ayağının altında gökyüzü parçalara ayrıldı.

(Müellifin) Kendisiyle Hasbihali Hakkında

Takdir nakkaşı, yokluk dünyasından (alarak) bana fitrat levhasında şekil verdi.
 Gizeminin bana aşikâr olmasını umarak, ilimle gökyüzünün yapısını araştırdım.
 Bu yedi anne ve dört babanın birçok gizemi bana aydınlandı.
 Bu yeşil gül bahçesinin zaman tavlusunda, ömürden on yedi yıl geçti,
 İlahî ilhamla gönlün süsü olan meziyetler elde ettim.
 Kötüyü iyiden, solu sağdan (ayırma) öğrenince, gönlüme şiir yazma arzusu düştü.
 Sanatın en üst makamına yükselerek, nazım ve nesirle söz söylemeye başladım.
 İlk önce bana destek olan hafızam, gelip bendeki en yüksek yere oturdu.
 Gözümü açtım ve dünya işlerine baktım. (O işler), güzel yüzlülerin zülfü gibi birbirine karışmıştı.
 Emel eli herbir işi, sarhoş bir adamın şarap kadehini tuttuğu gibi sıkıca tuttu.
 Dünya işlerini düzensiz görünce, çaresiz kalıp kuruyu yaşı araştırmaktan vazgeçtim.

Sonra Tanrı'nın lütuf rüzgârı ses vererek, neredeki kamışın şekerli olduğunu (bildirdi).
“Eğer bu bahçede dikensiz bir gül ve meyve istiyorsan, şâhlıktan uzak (dur)” dedi.
Kendimi acizlik makamında görünce, Hz. İsâ gibi Allah'a yakınlık (*kurbet*) şerbetini içtim.
Akıl ve tedbiri iyi olanlar gibi kulluk gereği, onun (Allah) övgüsü hakkında ağzımı açtım.
Sürekli: “Yâ Rab, bana yakınlığımı göster; yaralı bir kalbim var, merhem ver.
Bu padişahlık tahtını kuluna verdiğinde, onu kötü âdetlerden koru” dedim.